



Symposium naukowe „Wrzesień 1939. Historiografia – pamięć – mity”, Białystok 16–18 października 2019 r.

Kampania polska 1939 r. pomimo upływu 80 lat wciąż budzi ogromne emocje – nie tylko historyków i osób zainteresowanych historią, ale całego społeczeństwa. Klęska Wojska Polskiego w 1939 r., polityka okupacyjna III Rzeszy i Związku Sowieckiego oraz wyniki z nich katastrofalne skutki we wszystkich przejawach życia państwa po dziś dzień wpływają na życie całego narodu. Osiemdziesiąta rocznica Września 1939 r. to okazja do refleksji nie tylko nad przebiegiem ówczesnych działań zbrojnych, ale również nad spuścizną wydarzeń, które zapoczątkowały bodaj najtragiczniejszy rozdział w historii Polski – okupację III Rzeszy oraz Związku Sowieckiego. Wpisując się w obchody okrągłej rocznicy wybuchu II wojny światowej, Muzeum Wojska w Białymstoku zorganizowało w dniach 16–18 października 2019 r. symposium pt. „Wrzesień 1939. Historiografia – pamięć – mity”. Celem organizatorów było przyjrzenie się obrazowi stanu badań nad pierwszą kampanią II wojny światowej oraz jej upamiętnieniem.

Przed konferencją przygotowana została publikacja pt. *Wrzesień 1939. Historiografia – pamięć – mity*, w której znalazło się osiem tekstów stanowiących podstawę do dyskusji w czasie obrad.

Symposium podzielone zostało na kilka bloków tematycznych. Pierwszy dzień poświęcono zagadnieniom historiografii Września 1939 r. Obrady otworzył dr hab. Adam Czesław Dobroński, którego wystąpienie dotyczyło ogólnych refleksji na temat Września 1939 r. Profesor odniósł się m.in.

do kwestii zmieniającej się na przestrzeni lat terminologii odnoszącej się do działań zbrojnych między 1 września a 6 października i jej ewolucji na przestrzeni ostatnich 80 lat. Wskazał również na tematy wymagające bardziej szczegółowego omówienia, jak postawy dowódców, problem dezercji, strat osobowych czy skutki strachu przed szpiegostwem czy sabotażem. Na koniec prof. Dobroński podjął się oceny współpracy poszczególnych rodzajów wojsk Wojska Polskiego.

Profesor dr hab. Waldemar Rezmer w wystąpieniu pt. „Straty osobowe Armii Czerwonej” poddał krytycznej analizie problem strat osobowych Armii Czerwonej w kampanii polskiej 1939 r., przedstawianych na przestrzeni lat w literaturze sowieckiej, rosyjskiej i polskiej. W czasie wystąpienia poruszona została także kwestia strat Wojska Polskiego oraz Wehrmachtu i Waffen SS oraz postawiony został postulat uzupełnienia luki, jaką jest problem strat osobowych Wojska Polskiego we wrześniu 1939 r.

Ostatnim prelegentem tego dnia był płk dr hab. Juliusz S. Tym. W wystąpieniu zatytułowanym „Stan badań nad działaniami kawalerii polskiej w kampanii 1939 roku” przeanalizował i ocenił bogatą literaturę poświęconą działaniom kawalerii polskiej w kampanii 1939 r. Wskazał także na fakt, że mimo dużej liczby publikacji wciąż istnieją luki, na co niewątpliwie rzutują obostrzenia ideologiczne i cenzuralne epoki PRL.

Drugi dzień sympozjum poświęcony został na podróż historyczno-wojskową po miejscach związanych z działaniami zbrojnymi z września 1939 r. w województwie podlaskim. Pierwszy przystanek został wyznaczony w Nowogrodzie, gdzie bój o przeprawy omówił dr Tomasz Wesołowski. Uczestnicy podróży mogli także zapoznać się z pozostałościami polskich fortyfikacji stałych na tej pozycji. Dalsza trasa wiodła do Wizny, gdzie zapoznano się z przebiegiem bitwy z 7–10 września 1939 r., przedstawionej ponownie przez dr. Wesołowskiego. Ostatnim punktem podróży była okolica Zambrowa – Jarosław Strenkowski przeanalizował bitwę o Zambrów oraz bratobójcze starcie między II batalionem 71 Pułku Piechoty i 3 szwadronu 1 Pułku Ułanów Krechowieckim im. płk. Bolesława Mościckiego. Podróż ta została pozytywnie oceniona przez uczestników, szczególnie ostatniego dnia sympozjum, podczas którego pogłębione zostały tematy boju pod Długoborzem i bitwy o Zambrów.

Trzeci dzień obrad został rozpoczęty wystąpieniem dr. Jana Szkudlińskiego kontynuującego zagadnienia historiografii. Poruszone w nim zostały kwestie sporne związane z obroną Wojskowej Składnicy Tranzytowej na Westerplatte, jak ocena postawy komendanta Westerplatte mjr. Henryka

Sucharskiego oraz problem pojawiania się rzekomo nowych źródeł. Jak zaznaczył autor, działania zbrojne na Westerplatte wciąż budzą ogromne emocje, które utrudniają prace historyków, a próby weryfikacji mitów narosłych przez dziesiątki lat spotykają się z negatywnymi reakcjami. Prelegent omówił także błędy powielane w prasie i kulturze popularnej, utrwalające zafałszowany obraz walk na Westerplatte w 1939 r.

Następnie głos zabrał prof. dr hab. Tadeusz Zych. Jego wystąpienie pt. „Marszałek Śmigły-Rydz – personifikacja klęski” uporządkowało i podsumowało odbiór postaci Naczelnego Wodza Marszałka Śmigłego-Rydza. Profesor Zych scharakteryzował metody radzenia sobie społeczeństwa polskiego z klęską wrześniową oraz poszukiwania kozła ofiarnego. Rolę tę przypisano bezpośrednio po kampanii wrześniowej marszałkowi Śmigłemu-Rydzowi, co wiązało się z opuszczeniem przez niego terytorium Polski jakoby z powodów tchórzostwa. Zakończeniem wystąpienia była gorzka pointa, zgodnie z którą „aby pozytywnie zapisać się w polskiej historiografii, trzeba mieć szczęście, by umrzeć w odpowiednim momencie”.

Następny panel poświęcony został działaniom zbrojnym w regionie podlaskim we wrześniu 1939 r. Jako pierwszy z referatem wystąpił Jarosław Szlasyński, który omówił bratobójcze starcie elementów 1 Pułku Ułanów i 71 Pułku Piechoty pod Długoborzem 11 września 1939 r. Autor poddał krytyce dostępne źródła oraz podjął próbę nie tylko odtworzenia okoliczności, w jakich doszło do tego zdarzenia, ale także oceny odpowiedzialności za sprowokowanie potyczki. Drugim prelegentem tej części sympozjum był Jarosław Strenowski, który wystąpił z tematem „Jeszcze jeden głos w sprawie bitwy o Zambrów”. Referat ten stanowił uzupełnienie tekstu opublikowanego w tomie przedkonferencyjnym. We wnioskach końcowych autor podjął się krytycznej oceny obu walczących stron, konkludując, że to błędy dowodzenia były powodem klęski polskiej pod Zambrowem. Blok tematyczny zakończyła żywa dyskusja, z której wysunięto wniosek, że potrzebne jest osobne seminarium poświęcone w całości bitwie o Zambrów. Zwrócono także uwagę na zapotrzebowanie na większe wykorzystanie źródeł niemieckich w badaniach nad kampanią wrześniową.

Minione 80 lat to także pamięć społeczna, która zaczęła się ujawniać w postaci różnego rodzaju miejsc upamiętnień. Pamięć o wojnie to także dziesiątki lat oddziaływania tzw. polityki historycznej. Zagadnieniom tym poświęcony został kolejny panel sympozjum, podczas którego wystąpienia wygłosiło dwoje prelegentów, Piotr Targoński i Natalia Filinowicz. W wystąpieniu zatytułowanym „Wrześniowe boje 1. Dywizji Piechoty Legio-

nów w pamięci społecznej” mgr Piotr Targoński przedstawił refleksję nad stanem pochówków i pamięcią o żołnierzach polskich. Z kolei Natalia Filinowicz omówiła dzieje Pomnika Obrońców Białegostoku – jego powstanie oraz rewaloryzacje na przestrzeni lat, a także rolę monumentu w polityce historycznej władz Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej i w kształtowaniu pamięci zbiorowej społeczeństwa Białegostoku.

Symposium zwieńczyło wystąpienie dr. Tomasza Wesołowskiego pt. „Wrzesień 1939 roku w polityce odznaczeniowej PRL”. Doktor Wesołowski skupił się na dwóch akcjach odznaczeniowych, w których przyznano Order Wojenny *Virtuti Militari* za kampanię wrześniową 1939 r. z przełomu lat 60. i 70. XX w. Omówiona została ewolucja zarówno systemu nadawania odznaczenia, jak i wymagań do jego przyznania, poczynając od nadań londyńskich, a kończąc na tych „ludowych”. Autor przedstawił także proces zatwierdzania i weryfikacji nadań z przełomu lat 60. i 70. oraz zaznaczył potrzebę powstania monografii dotyczącej polityki odznaczeniowej Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej.

W dyskusjach odnoszących się do poszczególnych referatów autorzy nierzadko pogłębiali tematy związane ze swoimi wystąpieniami, udzielając szczegółowych wyjaśnień. Wnioski z obrad wskazują, że mimo upływu 80 lat od wybuchu II wojny światowej, w polskiej historiografii istnieje jeszcze dużo białych plam, które należy uzupełnić. Wiele istotnych kwestii wymaga także weryfikacji i pogłębionych badań. Organizatorzy sympozjum nie pretendowali do wyczerpania kwestii września 1939 r. w historiografii, pamięci i mitach. Jest to bowiem temat zbyt szeroki, by móc go w całości omówić, nawet w czasie kilkudniowych obrad. Zamierzano raczej podsumować dotychczasowe dokonania historyków w tym zakresie, zastanowić się nad stanem polskich badań oraz zwrócić uwagę na problemy wymagające szerszego omówienia w polskiej literaturze przedmiotu. W ocenie uczestników cel ten udało się osiągnąć.

Natalia Filinowicz